

MATERIALE NEO-ENEOLITICE DESCOPERITE ÎN ȚARA HAȚEGULUI

ZOIA KALMAR
HRISTACHE TATU

În ultimii ani tot mai multe materiale arheologice au fost descoperite în Transilvania și în alte zone ale țării, o parte din acestea provenind din cercetări de suprafață. În Țara Hațegului o serie de periegeze au fost efectuate de Hristache Tatu, din Hațeg, care are o frumoasă colecție ce cuprinde materiale din toate epocile istorice. Lucrarea de față prezintă, în ordine alfabetică, localitățile de unde provin materialele neolitice și eneolitice aflate în colecția Tatu, precum și din așezarea neolitică descoperită de Dorin Alicu la Ciopeia (materiale în Muzeul de istorie al Transilvaniei).

1. Baru*, reședință de comună.

Pe malul drept al Streiului, la est de localitate, unde apele o cotesc spre nord se află trei stînci cunoscute și sub denumirea de Măgura. Stîncă din mijloc are o scobitură la bază (naturală sau artificială), sub formă de firidă unde s-a făcut foc, localnicii o numesc „Biserică“. În jurul acestei stînci s-au găsit câteva fragmente ceramice (fig. 2/3, 5—7, 12). Pasta vaselor este semifină și grosieră, conține nisip, pietricele și cioburi pisate. Culorile predominante sînt brună-gălbuie și cărămizie. Ornamentele constau din: incizii late (fig. 2/5); tăieturi scurte dispuse în benzi oblice (fig. 2/6), sub buză; brîu simplu sub care s-a executat un rînd de impresiuni cu unghia (fig. 2/7) și împunsături succesive (fig. 2/3). Materialele aparțin culturii Coțofeni, fazei a III-a. Localitatea Baru Mare este cunoscută și prin alte descoperiri, materialele aflate în Muzeul din Deva¹.

2. Ciopeia, com. Sintămărie-Orlea

În anul 1981 Dorin Alicu (de la Muzeul de Istorie al Transilvaniei) cu ocazia unor cercetări de suprafață a adunat din punctul *Ploștina* materiale ceramice aparținînd neoliticului mijlociu. Așezarea pare să fi avut locuințe de suprafață, construite din birne, lipite cu lut, dovadă fiind chirpiciul cu urme de birne masive, despicate. Ceramica cunoaște cele trei categorii: 1) grosieră cu pietricele și nisip în pastă, netezire superficială, arderea bună, cu nuanțe de negru, brun sau cărămiziu; 2) semifină, neagră, cenușie, brună, cărămizie sau gălbuie, avînd în pastă nisip, mică și foarte rar mil. Uneori are un aspect poros fiind friabilă. Netezirea este bună, alteori avînd un slip fin, mai ales la categoriile cărămizie și gălbuie; 3) fină, lustruită, reprezentată doar printr-un fragment negru

* Schițele de teren privind localizarea punctelor au fost întocmite de H. Tatu.
¹ M. Roska, *ErdRep.*, p. 186.

cu luciu metalic și un altul negru cu flecuri gălbui. Pasta, în ambele cazuri, este de bună calitate. Puținele ornamente constau din incizii în zig-zag, cu puncte la colțuri (fig. 2/4) sau tăieturi scurte, dispuse în interiorul vaselor. Formele întilnite sînt amfora și vasele cu toartă lată în formă de bandă. Utilajul litic este reprezentat de gratoare, lame și vîrfuri din calcedonie. Așezarea de la Ciopcea poate fi încadrată cronologic la sfîrșitul neoliticului mijlociu și la începutul neoliticului tîrziu. Prin ornamentul în zig-zag materialul din această așezare se leagă de cele de la Hunedoara — *Zlaști*², dar nu are atîtea elemente Turdaș sau Tisa, avînd mai multe elemente Vinča B₂. După aspectul ceramicii s-ar părea că este vorba de o așezare secundară, în involuție, dezvoltată dintr-o așezare Vinča B₂ cum sînt cele din zonele estice ale Banatului³.

3. Crăguș, com. Unirea.

Locul, situat între drumul de țară spre Crăguș și pîriul de la est de acesta, la cca. 400—500 m de șoseaua Unirea—Hațeg, este cunoscut și sub denumirea de *Locul Uriășilor*. În urma unor periegeze efectuate la plantatul livezii în acest loc, pe o suprafață de cca 20 ha, s-au descoperit numeroase fragmente ceramice, unelte din calcedonie, precum și șase fusaiole din lut. Materialul ceramic este, în general, de culoare cărămizie. Specia grosieră are pietricele și cioburi pisate în pastă, avînd un aspect zgronturos. Pasta semifină conține resturi organice avînd un aspect săpunos, fiind bine netezită și arsă. Ceramica fină, de culoare neagră este lustruită. Vasele au diferite forme: patruleter, bitronconice (fig. 1/4), cupe cu piciorul gol, castroane (fig. 1/1) și amfore. Repertoriul ornamental constă din benzi punctate (fig. 1/21) și incizii de diferite tipuri (fig. 1/10, 12, 17, 20). Așezarea neolitică de la Crăguș aparține purtătorilor culturii Vinča—Turdaș. Pentru aceste materiale se găsesc analogii în nivelul superior de la Hunedoara—*Zlaști*, terasa B⁴ și la Turdaș (mai ales ornamentele)⁵. Vasul bitronconic (fig. 1/4), cu umărul marcat prin „proeminențe“ mici care se pierd în peretele vasului, este o formă tîrzie⁶, avînd analogii la Valea Nandrului pe o ceramică neagră⁷.

² Fl. Drașoveanu, *Probleme ale culturii Vinča—Turdaș în Transilvania*, comunicare, Cluj-Napoca, mai 1982; Idem, *Așezarea neolitică de la Zlaști*, comunicare, București, dec. 1982, în „StComCaransebeș“, IV, (sub tipar).

³ Homojdia: Gh. Lazarovici — I. Stratan, în „ActaMN“, 10, 1973, p. 455—464; Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 199, cat. 44—45.

⁴ Vezi supra-nota 2.

⁵ *Cultura Vinča C*: la Temes Kubin; Gh. Lazarovici, *Im Memoriam Constantini Daicovicu*, Cluj, 1974, p. 213, fig. 7/4, 6—7; *cultura Turdaș*, aspectul Tăulaș; H. Dumitrescu, în „ActaMN“, 1984—1985, pl. VII/1, 5; IX/3; *cultura Turdaș*: M. Roska, *A Torma Zsófia gyűjtemény*, Cluj, 1941, pl. CXI/18; CXLVIII/8; p. 28, fig. 17/2; Pl. XCV/13; CXLIX/12, 14; Gh. Lazarovici — Z. Kalmár, în „ActaMN“, 19, 1982, fig. 4/3.

⁶ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, pl. XVIII/A 36, 40, B 23; XIX/A 21.

⁷ Materiale inedite în M.I.T.

4. Gîntaga, com. Bretea Romînă.

Pe locul *Dimbuleu*, lîngă tunel, pe un platou deasupra Streiului, de o parte și alta a drumului ce coboară din Gîntaga spre vadul de trecere spre satul Plopi, situat la nord-est de grajdurile C.A.P., se găsește o stațiune de cca 10 ha aparținînd culturii Coțofeni. Ceramica semifină, cărămizie, are în pastă nisip cu bobul mare, cioburi pisate și are uneori miezul negru. Un fragment de vas este decorat cu incizii în „căpriori“.

5. Hațeg.

Din colțul platoului, în locul unde cotește drumul spre rezervația din *Poiana Porcului*, într-un mușuroi de cîrțiță, s-a găsit un răzuitor pe lamă din calcedonic de culoare cafenie (fig. 1/7). După tehnica de execuție s-ar putea încadra la sfîrșitul mezoliticului, dar această rocă este folosită mai tîrziu, încît o încadrăm în neoliticul tîrziu.

6. Hățăgel, com. Densuș.

Lîngă *Gostat*, pe malul stîng al pîriului, s-au descoperit fragmente ceramice fără decor. Pasta semifină este cărămizie sau cenușie și are ca degresant nisip fin, resturi organice și mică. Un fragment are pasta ușor friabilă. Materialul ceramic aparține neoliticului mijlociu, fiind la nivel Vinča B₂ avînd o pastă similară cu cea de la Zorlențul Mare, nivelul II.

Împreună cu materialele neolitice s-au găsit cîteva fragmente ceramice precum și un fragment de topor perforat, care apoi a fost transformat în zdrobitor (fig. 2/1). Acestea aparțin purtătorilor culturii Tiszapolgár. Ceramica este grosieră, prost netezită, fiind de culoare brună-cenușie. Pe un fragment este o proeminență neperforată. Ceramica semifină, de culoare cărămizie are ca degresant nisip cu bobul mare, avînd o proeminență perforată (fig. 2/2).

6. Nălațvad, sat aparținător orașului Hațeg.

Între Rîul Mare și pîriul Girlete, imediat la est de școală și rîndul de case spre malul pîriului, s-au descoperit fragmente ceramice aparținînd speciei grosiere. Pasta conținînd pietricele și cioburi pisate, este netezită superficial. Culoarea este brună-cărămizie. Datorită materialului atipic greu se poate face o atribuire culturală, dar aparține neoliticului tîrziu.

7. Ohaba de sub Piatră, com. Sălașu de Sus.

Pe *Dealul Viilor* sînt materiale din perioada neoliticului mijlociu. De aici s-au recoltat fragmente ceramice fine și semifine, de culoare neagră, cu slip cărămiziu, parțial căzut. Ca degresant s-a folosit nisip, cioburi pisate și resturi organice. Ceramica nu este ornamentată. Tot de aici provine și o lamă din opal, cu retușuri pe ambele margini, cu secțiunea trapezoidală (fig. 1/11).

8. Peștenița, com. Densuș.

Pe malul stîng al pîriului ce trece la nord de halta Peștenița, pe latura de est al drumului spre Peșteana, împreună cu ceramică din epoca romană au fost descoperite cîteva fragmente ceramice din neoliticul mijlociu. Aceste materiale sînt din specia semifină, cărămizie. Ca degresant s-a utilizat nisip și resturi organice, iar într-un caz cuarțit pisat. Arderea și netezirea sînt bune. Materialul, după factură, are bune analogii în pasta vaselor de la Zorlențu Mare, aparținînd deci culturii Vința, faza B₂.

9. Riul Alb, com. Sălașu de Sus.

Pe locul denumit *Cetate*, unde se pare că este și o construcție romană, se află și o stațiune neolitică. Materialul ceramic descoperit aici cuprinde două categorii: una cu elemente Turdaș și o alta cu elemente Vința B₂. Ceramica din prima categorie, grosieră, semifină și fină, are nuanțe de cărămiziu (fig. 1/14) și într-un caz cenușiu-albicios, friabil. Ca degresant s-a folosit nisip, resturi organice și mai rar cioburi pisate. Cîteva fragmente au slipul parțial căzut. Ornamentele constau din incizii (fig. 1/14). Aceste materiale se leagă de varianta Vința—Turdaș din Transilvania. Materialele din cea de a doua categorie au pasta semifină, brună-cărămizie sau cenușiu-cărămizie, arderea bună, la fel și netezirea (fig. 1/8). Pasta vaselor conține nisip foarte fin. Decorul este realizat prin incizii fine și brîuri în relief. Aceste materiale au analogii la Zorlențu Mare, legîndu-se de varianta Vința din Banat.

10. Silvașu de Sus, reședință de comună.

Pe platou de la sud-vest de mănăstirea Prislop, unde există și un imobil, la sud de intersecția drumului forestier, ce coboară pe la mănăstire, cu drumul care vine din satul Livezi spre Silvașu de Sus, au fost descoperite fragmente ceramice și o fusaiolă (fig. 1/2) cu ornamente fine. Ceramica semifină, cărămizie, are în compoziție nisip, mică și resturi organice, fiind ușor friabilă. Ornamentarea s-a realizat prin incizii late. Aceste materiale credem că se leagă de cele amintite de I. Andrițoiu în punctul *Între Ogașe*, atribuite culturii Coțofeni⁸.

11. Sintămărie-Orlea, reședință de comună.

Pe platoul situat între Sintămărie-Orlea și Ciopeia, la vest de șoseaua națională Hațeg—Petroșani, în locul unde se termină Troianul, pe o suprafață de cca 50 ha, s-au descoperit materiale arheologice datînd din epoca neolitică. Utilajul litic este reprezentat printr-o lamă cu trunchierea retușată, și un gratoar pe așchie, ambele din calcedonie. Ceramica grosieră cu pietricele în pastă este de culoarea cărămizie. Pe un frag-

⁸ I. Andrițoiu, în „Sargetia”, XIV, 1979, p. 26, pl. I/8.

ment apare o proeminență dublă. Vasele din pastă semifină, tot cărămizii, sînt arse cu flecuri. Flecurile și interiorul sînt negre. Netezirea este bună (fig. 1/13). Ornamentele constau din proeminențe mici, conice. Un fragment din specia fină este de culoare neagră. Pasta conține nisip fin și resturi organice, fiind bine lustruită. Așezarea poate fi atribuită culturii Vinča—Turdaș.

12. Subcetate, com. Sintămărie-Orlea.

Cu ocazia cercetărilor efectuate la *Turnu Orlea* au fost descoperite materiale neolitice. Ceramica are pasta semifină, bine netezită și arsă, conținînd nisip fin și puține resturi organice. Culorile sînt întunecate: negru-brun și negru-cenușiu în interior, iar în exterior cărămiziu. Decorul este incizat (fig. 1/9). Această stațiune aparține culturii Vinča—Turdaș.

Dealul *Măgura* este cunoscută din literatura de specialitate prin așezarea Coțofeni⁹. Materialele adunate de H. Tatu provin de pe pantele de sud, de sub cele două terase și aparțin tot culturii Coțofeni. În această zonă s-au găsit și fragmente de vatră.

Materiale arheologice aparținînd mai multor epoci au fost descoperite la *vest de halta Covrași* și la cca 100—150 m sud de *punctul trigonometric*. Dintre acestea amintim materialele Coțofeni (fig. 2/10—11, 13—17). Specia grosieră, uneori cu slip cărămiziu are în pastă nisip, pietricele și cioburi pisate. Specia semifină cu slip cărămiziu, gălbui sau brun este bine arsă. Nisipul, cioburile pisate și resturile organice s-au utilizat ca degresant. Specia fină este reprezentată prin cinci fragmente cărămiziu-roșcate, avînd urme de lustruire în interior. Dintre forme amintim: castroanele, ceștile și vasele de uz comun. Ornamentele sînt fie incizate (fig. 2/10—11, 14, 17), fie prin împunsături rare (fig. 2/15) sau creștături pe buza vasului (fig. 2/11, 17). Din epoca neolitică sînt cîteva fragmente din pastă grosieră, semifină și fină. Primele două categorii au slip gălbui sau roșcat, ardere bună, iar ca degresant nisip, cioburi pisate și resturi organice. Ceramica fină este realizată în tehnica blacktopped, avînd luciu metalic, bine păstrat (fig. 1/19). Stațiunea aparține culturii Vinča—Turdaș, aspectul Tăualaș, dar se constată și influențe vinčiene în ardere.

La sud de *punctul trigonometric* au mai fost descoperite trei topoare din piatră care au fost donate Muzeului din Deva.

14. Vadu, com. Sintămărie-Orlea.

Pe promontoriul de la sud de sat și est de cimitirul actual, unde se află și niște monumente funerare din marmoră au fost găsite fragmente ceramice pe o suprafață de cca 4 ha. Materialul ceramic are pasta semifină, slip cărămiziu parțial căzut, neornamentat, iar ca degresant nisip și cioburi pisate. Stațiunea aparține culturii Vinča—Turdaș, aspectul Tăualaș.

⁹ M. Moga, în „Sargetia“, II, 1941, p. 151—152, n. 3.

Materialele din colecția Tatu aduc o serie de date noi privind apartenența culturală a Țării Hațegului, pe lângă valoarea ineditului, fiind importante atît pentru cunoașterea epocii neolitice cit și a epocii bronzului¹⁰.

Materialul ceramic care provine de la sfîrșitul neoliticului mijlociu din localitățile Hătăgel, Peștenița și Riul Alb, arată clare legături cu descoperiri din zonele centrale ale Banatului, cu ceramica vinčiană de la Zorlențu Mare, indicînd, încă o dată, importanța culoarului Bistra pentru contactele dintre Banatul central și răsăritean cu Transilvania de sud. Trecătoarea „Porțile de Fier ale Transilvaniei“ și Țara Hațegului au jucat deci un rol deosebit de important în difuziuni culturale și etnice. Prin această trecătoare exista desigur un important drum comercial încă din timpurile străvechi pe care se transporta, probabil, sarea din Transilvania în Banat.

Varianta Vinča—Turdaș este bogat reprezentată prin așezări cu elemente Tăualăș sau mai tîrzii de tip Petrești. În aceste condiții neoliticul din Transilvania de sud-vest are o componentă Vinča—Turdaș și una Vinča (venită din Banat).

Puținelor așezări Tiszapolgár, atestate în această zonă, li se adaugă și cea de la Hătăgel — *Gostat*, care pune problema existenței sau non-existenței legăturilor dintre comunitățile din Bazinul superior al Timișului și cele din Bazinul mijlociu al Mureșului, legături care trebuie studiate pe faze și mai ales ținîndu-se seama și de prezența triburilor Petrești în zonă.

Harta descoperirilor Coțofeni s-a îmbogățit cu trei noi stațiuni la Baru, Gîntaga și Silvașu de Sus.

Datorită caracterului cercetărilor, unele stațiuni nu au putut fi încadrate mai precis din punct de vedere cultural, urmînd ca cercetările viitoare să aducă noi date despre aceste așezări neo-eneolitice, din această importantă zonă arheologică.

Lucrarea de față și-a propus să introducă în fluxul științific interesantul material adunat cu răbdare și pasiune de Hristache Tatu, pentru a putea fi, astfel, folosit în lucrări de sinteză sau să constituie obiectul unor studii sistematice necesare în această micro-zonă care a jucat un rol deosebit de important în mai toate timpurile.

ENEOLITHIC FINDINGS IN ȚARA HAȚEGULUI

Abstract

The paper consists of a repertoire of discoveries, resulting from surface researches. Generally, the objects belong to the middle neolithic and late eneolithic. One found out at Hătăgel, Peștenița and Riul Alb some ceramic fragments

¹⁰ Z. Kalmar, *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului din Țara Hațegului*, în „Banatica“, 1985 (sub tipar).

from the end of the middle neolithic, which unequivocally attest a relationship with the central area of the Banat. There might have been links through the Bistra valley, where an important commercial way might have existed, along which the Transylvanian salt was transported to the Central Banat. The discoveries concerning the Tiszapolgár culture, which raise chronological problems and suppose cultural relations between the Tiszapolgár and Petrești cultures, are also important.

Țara Hațegului requires a thorough research meant to clarify the problems of the neolithic in that important passage area linking Banat, Oltenia and Transylvania.

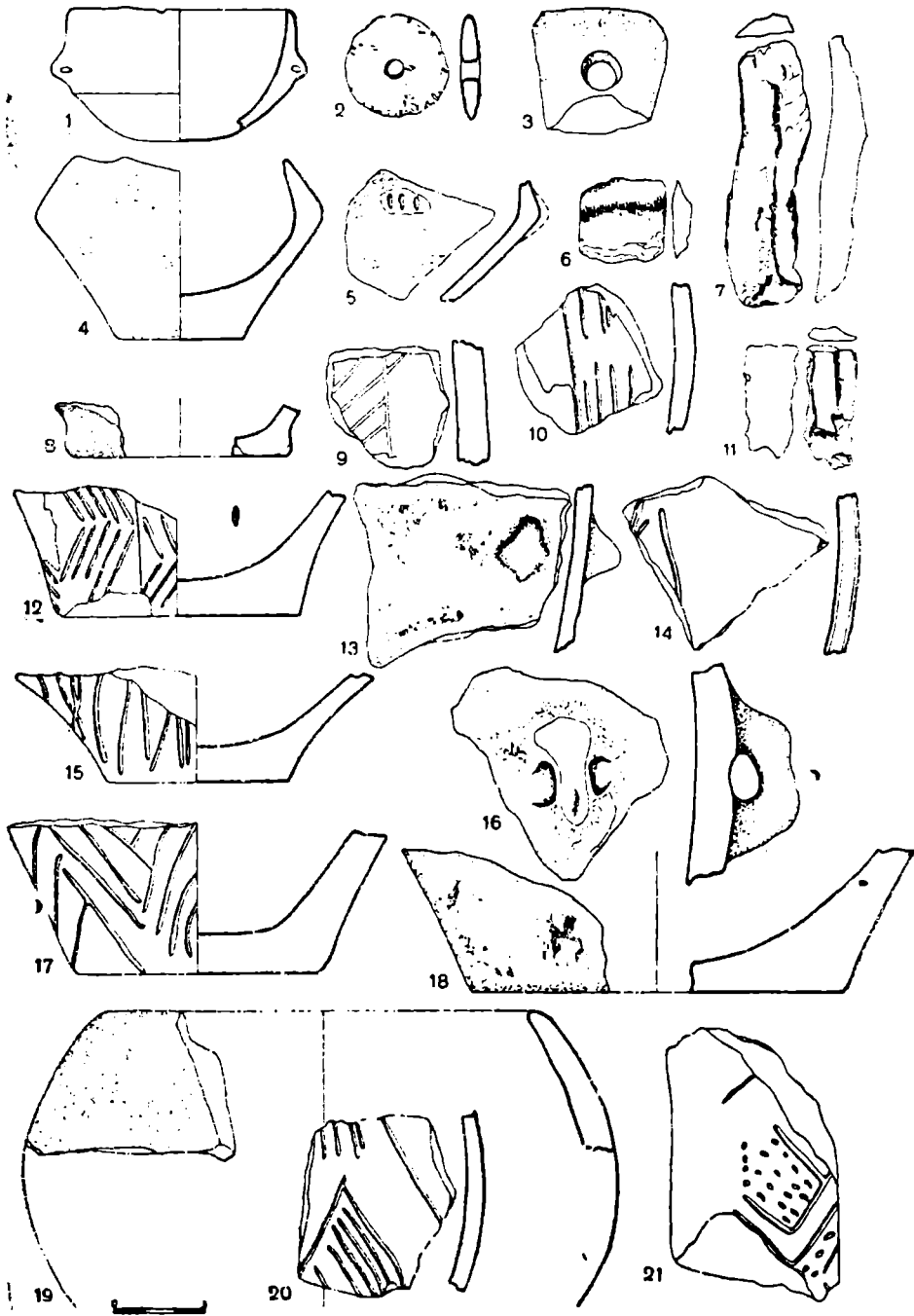

Fig. 1 Crăguiş 1, 3-5, 10, 12, 15, 17, 20-21; Silvaşul de Sus 2; Rţul Alb 6, 8, 14; Haşeg 7; Subcetate 9, 19; Ohaba de sub Piatră 11; Sîntălmărie-Orlea 13; Ciopeia 16, 18.

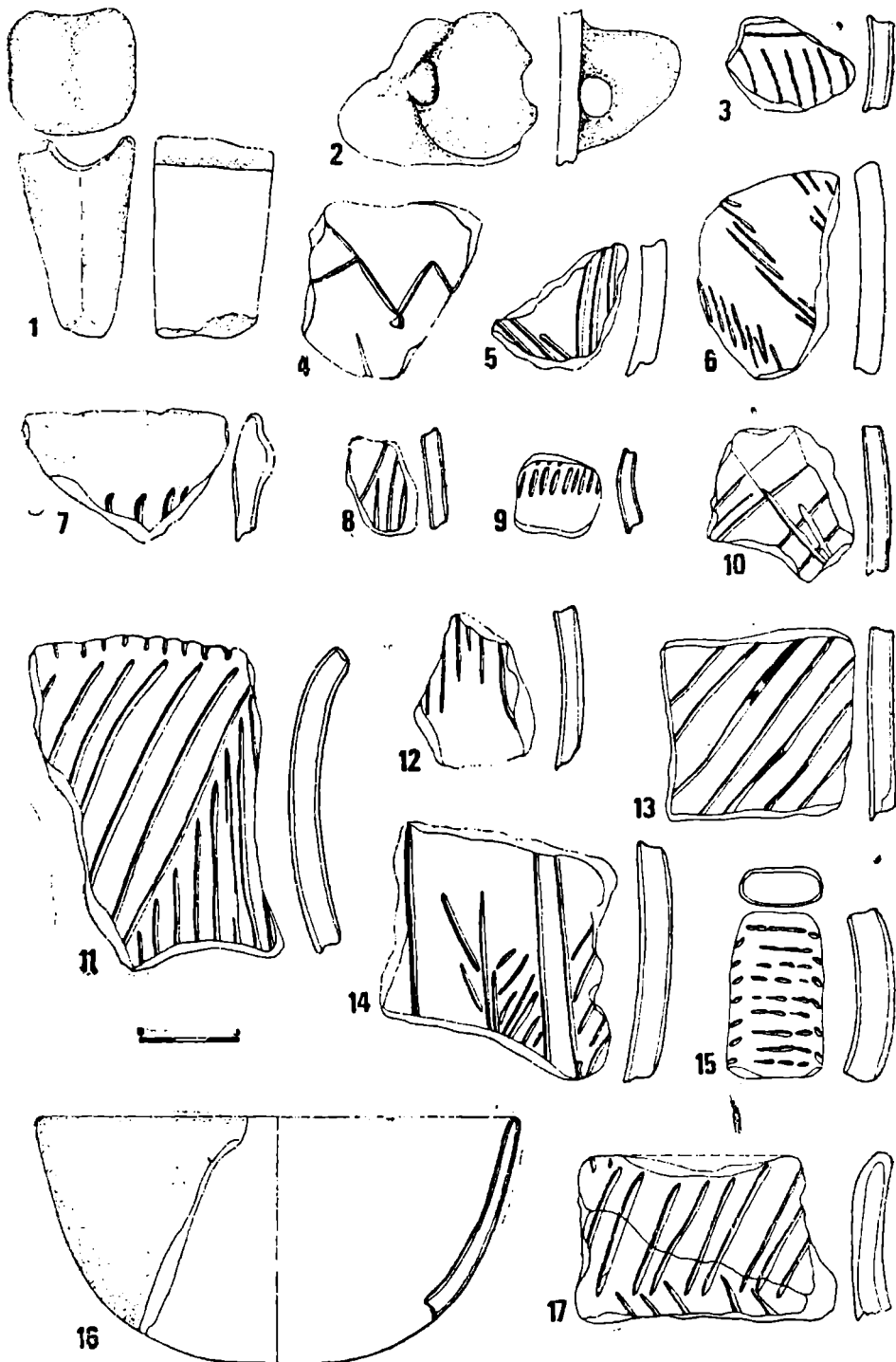

Fig. 2 Hațeg 1; Hărtăgel 2; Baru 3, 5-9, 12; Ciopeia 4; Subcetate 10-11; 13-17.

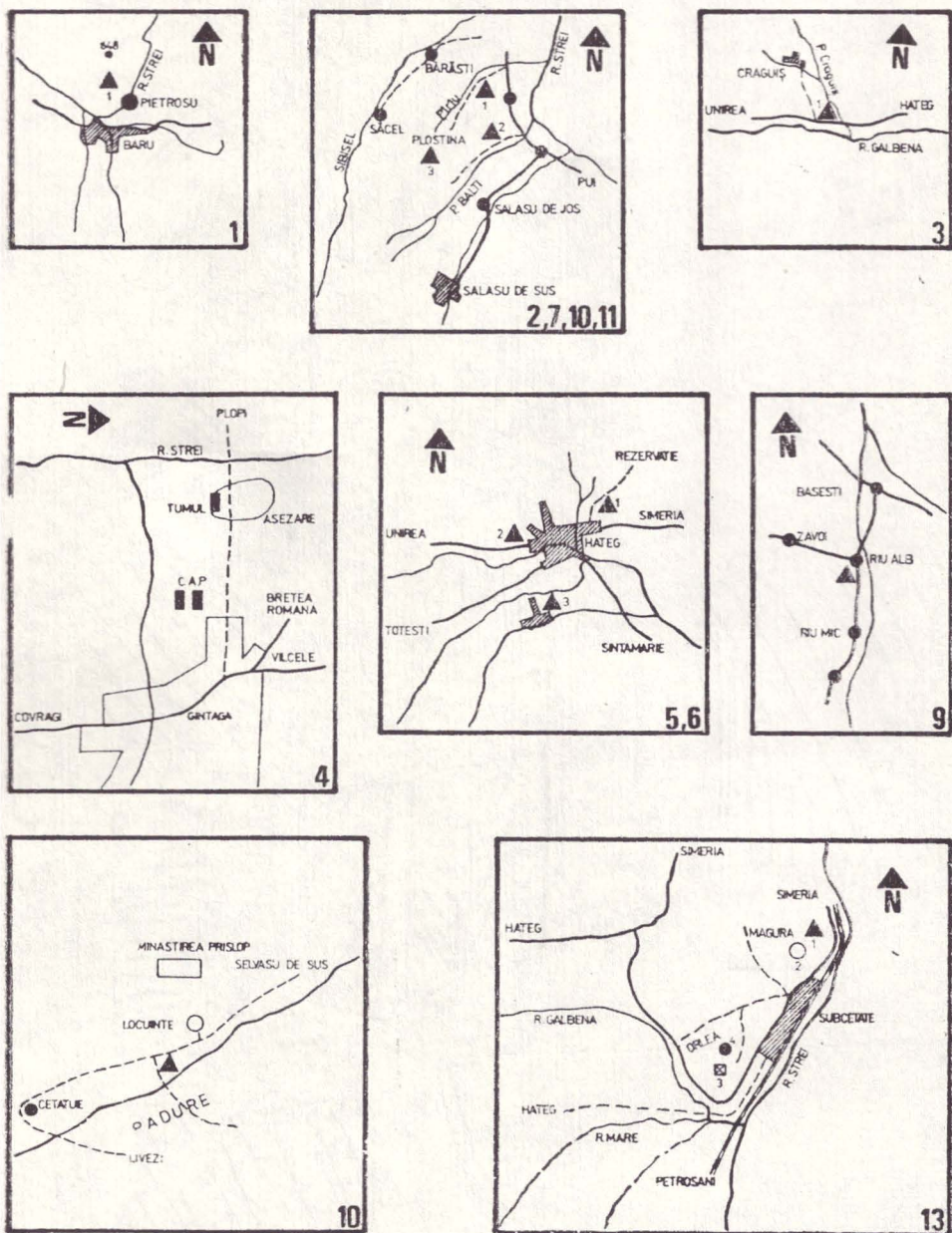

Fig. 3. Schițele localităților și a punctelor cu descoperiri arheologice.

Fig. 3 The sketches of the localities and points with archaeological discoveries